

PSYCHOLOGIE OSOBNOSTI

Úvodem

Kontakt

- **Mgr. et Mgr. Jan Mareš, Ph.D.**
 - mares@ped.muni.cz
- **Mgr. Tomáš Kohoutek, Ph.D.**
 - kohoutek@ped.muni.cz
- **PhDr. Táňa Fikarová, Ph.D.**
 - fikarova@ped.muni.cz
- **PhDr. Josef Lukas, Ph.D.**
 - lukas@ped.muni.cz

Co číst?

- Victor J. Drapela: ***Přehled teorií osobnosti.*** Portál 1997, překlad: Karel Balcar.
- Calvin S. Hall, Gardner Lindzey: ***Psychológia osobnosti: úvod do teórií osobnosti.*** Bratislava: SPN 1997.
- Vladimír Smékal: ***Pozvání do psychologie osobnosti. Člověk v zrcadle vědomí a jednání.*** Brno: Barrister&Principal, 2002.
- Pavel Říčan: **Psychologie osobnosti.** Praha, Grada 2010
- Milan Nakonečný: **Psychologie osobnosti.** Praha: Academia, 2009.

Co je osobnost?

- V běžné mluvě pojem osobnost spíše synonymem úspěchu (osobnosti kulturního života, sportu...)
- Individuálně specifická představa o druhých lidech
 - ▣ (řada pojetí – teorie mysli, „folk psychology“...)

Vymezení osobnosti

- Drapela (1997) subjektivně vnímána jako jednotný a pevný celek; ve skutečnosti spíše proces; dynamický zdroj chování, identity a jedinečnosti
- Helus (1982) osobností se člověk nerodí, nýbrž stává (tzv. potenciální osobnost)

Psychologická pojetí osobnosti – řada různých pojetí

- Rozdělení podle řady různých kritérií
- Podle Smékal (2005) – šest složek osobnosti:
 1. Stavba těla: *Jak vypadá?*
 2. Temperament: *Jak rychle a intenzivně prožívá, reaguje a jedná?*
 3. Zaměřenost: *Co chce a co nechce, za čím jde a co odmítá?*
 4. Schopnosti a dovednosti: *Co umí a dovede, co neumí a nedovede?*
 5. Charakter: *Jaký ten člověk je, co je zač?* (jeho mravní zásady, jeho pocit odpovědnosti...)
 6. Životní dráha: *Odkud a kam jde?*

Osobnost jako psychologický konstrukt

- Individuální specifika chování a prožívání zahrnující dílčí složky a struktury psychiky
 - Idiografické a nomotetické paradigma (Allport, 1937)
 - Nomotetické hledá obecné zákony a principy aplikovatelné na různé lidi (konstrukty jako extroverze, sebeaktualizace aj.)
 - Idiografické se snaží popsat a pochopit specifické projevy konkrétní osobnosti

- Různá pojetí osobnosti (volně dle Bahbouha):
 - Založená na motivaci (Freud, Murray)
 - Založená na učení (Watson, Dollard a Miller)
 - Založená na sebeuvědomění (Frankl, Laing, May, Rogers)
 - Založená na poznání (Kelley, Piaget)
 - Založená na pojetí celostního psychologického pole sil a vztahů (Kurt Lewin, Joseph Murphy)

- Přístupy k poznávání osobnosti:
 - Biologický (člověk jako živý organismus – např. evoluční psychologie, sociobiologie)
 - Experimentální (zkoumá duševní funkce a jejich projevy v chování; vzorem jsou přírodní vědy; brain sciences atd.)
 - Sociální (osobnost utváří a je utvářena sociálními vztahy)
 - Psychometrický (matematicky vyjádřená syntéza projevů osobnosti)

- Základními znaky osobnosti jsou:
 - Individualita (jedinečnost)
 - Organizovanost a integrace
 - Vývoj
 - Konzistentnost

Důležitá témata v psychologii osobnosti

- R.J. Sternberg - odpovědi na otázky typu:
 - ▣ „Proč jsou někteří lidé sami a jiní samotu nesnášejí?“,
 - ▣ „Proč jsou někteří jedinci nervózní i za zcela běžných okolností?“,
 - ▣ „Proč jsou někteří lidé pracovití a spolehliví, jiní však nikoliv?“[1].

- V. Smékal vymezuje důležité oblasti zájmu psychologie osobnosti takto:
 - ▣ Existence či neexistence svobodné vůle
 - ▣ Vliv a význam dědičnosti vs. výchovy na vývoj jedince
 - ▣ Motivace a její podoba, dosahování cílů
 - ▣ Struktura a složky osobnosti
 - ▣ Vývoj osobnosti v čase

Pojetí osobnosti

- Kolekcionistické (1. pol. 20. století; např. Allport)
 - ▣ Osobnost jako sběrná nádoba obsahující jednotlivé rysy temperamentu, charakteru, dále zájmy a potřeby, schopnosti či sklony
 - ▣ Cílem je tyto dílčí složky kategorizovat a popsat
- Strukturní (od 60. let 20. století)
 - ▣ struktura a vzájemné vztahy jednotlivých složek osobnosti
 - ▣ Cílem tvorba modelů osobnosti

Big five

- Navazuje na úvahy Eysencka (2 dimenze) a rozvíjí je
- Autoři R. McCrae a P.T. Costa, Jr. , v češtině M. Hřebíčková
- Dotazník zjišťuje individuální osobnostní variace pomocí 5 faktorů OCEAN (akronym)
 - ▣ Otevřenost (Openness)
 - ▣ Svědomitost (Conscientiousness)
 - ▣ Extraverze (Extraversion)
 - ▣ Vstřícnost (Agreeableness)
 - ▣ Neuroticismus (Neuroticism)
- Široce používán v různých aplikovaných psychologických oborech

Může se osobnost člověka vůbec měnit?

- V principu tři možné odpovědi:
 1. Osobnost se nemění, je stabilní; proto v psychologii používáme pojem osobnost.
 2. Osobnost se mění po celý život, vyvíjí se. V některých obdobích rychleji a výrazně, v jiných pomalu a téměř nepozorovaně.
 3. Osobnost má z hlediska struktury různé úrovně: některé se příliš nemění, jiné se mění výrazněji.
- Do značné míry i otázka vymezení klíčových pojmů (osobnost, změna, stabilita...)

Může se tedy osobnost měnit?

- Tři úrovně osobnosti (McAdams, 1994)
 - ▣ dispoziční rysy (dispositional traits)
 - ▣ osobní zaměření (personal concerns)
 - ▣ životní příběh (life narrative).

- Takže – ano i ne.

Dispoziční rysy (McAdams)

- Relativně nezávislé na vnějších vlivech a kontextu
- Zdrojem srovnání lidí mezi sebou
- Do jisté míry vrozené, během života relativně stabilní
- V psychologii označovány jako **rysy osobnosti**
 - např. Big Five (pětifaktorový model osobnosti - dimenze *neuroticismus*, *extraverze*, *otevřenost vůči zkušenosti*, *přívětivost*, *svědomitost*)

Osobní zaměření (McAdams)

- Co čeho chce člověk v určitém období svého života dosáhnout,
- Ale také, co nechce dělat, čemu se chce vyhnout.
- Konkretizace v podobě plánů, osobních cílů, i strategií.

- Kontextově ovlivněné i závislé

- Řada teorií např.: osobní usilování o něco (Emmons, 1986), perspektivní motivace člověka (Pavelková, 1990, 2002), osobní projekty (Palys, Little, 1983), aktuální životní úkoly (Cantor, 1990)

- Ovlivnitelné

Životní příběh (McAdams)

- Integrace, jednota, soudržnost dílčích složek, celková zaměřenost osobnosti, její životní směřování, smysl života.
- Tato úroveň se týká proměn jedincova „já“(self), včetně jeho identity.
- *Identita je zde chápána jako vnitřní, rozvíjející se příběh, který v sobě integruje rekonstruovanou minulost, vnímanou přítomnost a anticipovanou budoucnost do koherentního, životadárného mýtu; tento životní mýtus posiluje daného člověka (McAdams, 1994, s. 306)*

Stabilita a změny

- V různých složkách osobnosti různé, i z hlediska rychlosti a obsahu (srv. novorozenec, kojeneček; dospívání...)
- Osobnost nemůže být rigidně stabilní; musí reagovat na změny v sociálním (aj.) okolí
 - ▣ Vývojová, sociální psychologie

Změny osobnosti

- nezbytné v případech, kdy se člověk ocitne před novým, závažným adaptačním problémem (Weinberger, 1994, s. 339). V zásadě tři možnosti
 - ▣ systematickým dlouhodobým úsilím lidí kolem jedince (rodičů, učitelů, psychologů, trenérů)
 - ▣ jednorázově - vlivem těžké životní události, zažitého traumatu (nemoc, úraz, vážná nemoc či úmrtí v rodině, dopravní neštěstí, přírodní katastrofa atp.)
 - ▣ z iniciativy jedince samotného, který se snaží sám na sobě pracovat.
 - Když vykrytalizuje jeho nespokojenost s dosavadním stavem – crystallization of discontent (Baumeister, 1994)

Facilitace změny

- Když jedinec očekává, že v daném aspektu osobnosti vůbec může dojít ke změně
- Otázka subjektivního vnímání změny